

ДЕФІНІЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Мелєкєстєв Кирило Ігорович,
*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України
та спеціальних галузей історичної науки
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
k.melekestsev@donnu.edu.ua
orcid.org/0000-0003-4931-9576*

У статті аналізується використання поняття «інформаційне протистояння» дослідниками у незалежній Україні. **Мета дослідження** – розглянути роботи авторів у незалежній Україні на предмет використання поняття «інформаційне протистояння» задля з’ясування типової характеристики цього поняття в українському науковому дискурсі та наявності чи відсутності дискурсу про інформаційне протистояння навколо історії. **Методи дослідження** ґрунтуються на компаративному аналізі, порівнюючи явища вертикально (хронологічні зміни у трактуванні поняття) та горизонтально (відмінності між спеціальностями дослідників). **Результати дослідження.** Різні тенденції у висвітленні інформаційного протистояння були виявлені у роботах дослідників військової справи, права, політології та історії. А саме військово-юридичний підхід заснований на «класичних» американських дефініціях, визнаючи як технічну, так і пропагандистську компоненту інформаційного протистояння, досліджуючи психологічний ефект обох аспектів. У роботах політологів здебільшого приділяли увагу пропагандистській компоненті та її наслідкам, за словами О. Сищука, «інформаційно-психологічної гібридної війни». Історики також дотримуються дослідження гуманітарної компоненти інформаційного протистояння, причому виходять за межі «епохи інформації» та використовують методи дослідження інформації щодо подій попередніх десятиліть і навіть століть, таких як боротьба нацистського та більшовицького тоталітарних режимів, або виживання та конкурування газет в умовах спроб повного контролю тоталітарної системи за інформацією. Крім того, варті уваги студентські роботи, автори яких концентруються на близькій, актуальній та сучасній для них темі московського вторгнення з 2014 р., намагаючись ідентифікувати спроби викривлення історії України у ЗМІ держави-агресора, а також розглянути московсько-українське протистояння в історичній ретроспективі. **Висновки:** 1) лише невелика кількість українських авторів спробували надати конкретне визначення «інформаційного протистояння» навіть у роботах, які винесли питання в заголовок; 2) дослідники різних галузей здебільшого орієнтувалися на основні компоненти теорії “information warfare”, запропонованої американськими авторами; 3) поняттям описують історичні події і за межами реалій ХХІ ст.

Ключові слова: інформаційна війна, інформаційне протистояння, інформаційні операції, історіографія, кібервійна, психологічні операції.

THE DEFINITIONS OF INFORMATION WARFARE IN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

Mieliekiestsev Kyrylo Ihorovych,
*Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the History of Ukraine and Auxiliary
Sciences of History Department
Vasyl' Stus Donetsk National University
k.melekestsev@donnu.edu.ua
orcid.org/0000-0003-4931-9576*

The article is an analysis of how the concept of “information warfare” is used by researchers from independent Ukraine. **The purpose of the study** is to examine the works of authors in independent Ukraine on the subject of the use of the concept of “information warfare”, in order to clarify the typical characteristics of this concept in the Ukrainian academic discourse and the presence or absence of a discussion about information warfare on the topic of history. **Research methods** are based on comparative analysis, comparing phenomena vertically (chronological changes in the interpretations) and horizontally (differences between the fields of study). **The results of the study.** Various trends in the coverage of information warfare were revealed in the works of researchers of military affairs, law, political science, and history. Namely, the approach of the former is apparently based on “classic” American definitions, recognizing both the technical and the propaganda component of information warfare, examining the psychological effect of both aspects. In the works of political scientists,

attention was mostly paid to the propaganda component and its consequences, which, quoting O. Syshchuk, lead to the “informational-psychological hybrid war”. Historians also adhere to the study of the humanitarian component of the information confrontation, while going beyond the “information age” and using methods of information research to analyze the events of previous decades and even centuries, such as the struggle of the Nazi and Bolshevik totalitarian regimes, or the survival and competition of newspapers under the totalitarian system, which attempted to exercise full control over information in the country. Additionally, the works of the contemporary Ukrainian students are of interest, as the authors of which focus on a relevant and modern topic from their point of view: the Moscow invasion of Ukraine since 2014, trying to identify attempts to distort the history of Ukraine in the mass media of the aggressor state, and also looking at the Moscow-Ukrainian confrontation in a historical retrospective. **Conclusions:** 1) only some Ukrainian authors tried to provide a specific definition of “information warfare” even in works that put the issue in the title; 2) most researchers of various fields acknowledged or used the main components of the theory of information warfare proposed by American authors; 3) the concept was used to describe historical events beyond the realities of the 21st century.

Key words: information war, information warfare, information operations, historiography, cyberwar, psychological operations.

Вступ. Інформаційна політика є невід’ємною частиною існування сучасної держави і, відповідно, інформаційні операції можуть здійснюватися і в мирних умовах. Проте саме конвенційна війна як ніщо інше актуалізує інтерес у питаннях інформації, адже споживач новин бажає знати правду (а підсвідомо – щоб ця правда була «своєю», тобто відповідала когнітивній упередженості людини, її світогляду). Через це люди стикаються з поняттям про інформаційну війну та інформаційні операції. Однак «інформаційних війн», тобто гіпотетичних тривалих конфліктів, в яких інформаційні операції завдавали б шкоди на рівні конвенційної війни за кількістю жертв та якісними змінами політичної ситуації, поки що не існувало в історії.

Натомість ідеться про протистояння в умовах підготовки до або безпосереднього здійснення конвенційної війни, у яких сторони-супротивники ведуть боротьбу за контроль над інформаційними просторами та заперечення ворогові можливостей інформаційних впливів. Через що сукупність інформаційних операцій (як з боку державних, так і недержавних акторів міжнародних відносин), які сприяють підготовці, обґрунтуванню та проведенню воєнних дій варто називати інформаційним протистоянням. Таке поняття відповідає й західному дискурсу з теми: “information warfare”, а не “information war”, екстраполюючи з тези Дж. Гріна про “cyberwar” та з теорії інформаційного протистояння Р. Шапранскі (Мелекесцев, 2022).

Визначившись з поняттям «інформаційне протистояння», варто переглянути, чи з’являлося воно раніше в роботах українських авторів, а конкретно у зв’язку з питаннями історії.

Мета дослідження – розглянути роботи авторів у незалежній Україні на предмет використання поняття «інформаційне протистояння» задля з’ясування типової характеристики цього поняття в українському науковому дискурсі та наявності чи відсутності дискурсу про інформаційне протистояння навколо історії.

За **методологією** дослідження являє собою аналіз літератури з різних галузей знань задля

визначення найбільш вживаної дефініції поняття. Відбір літератури авторів ХХІ ст. відбувся з використанням пошукового механізму в базі даних академічної літератури Google Scholar.

Військово-юридичний підхід. Оскільки поняття “information warfare” насамперед розглядалося американськими експертами в аспекті організації реформ збройних сил та розвідки (див. Мелекесцев, 2022: 66–67), логічним буде подивитися на думки їхніх українських колег.

Кандидат історичних наук та дослідник військової справи А. Шумка, розглядаючи московсько-грузинський конфлікт 2008 р., ще у 2009 р. співвідніс західне поняття “information warfare” з українським перекладом «інформаційне протистояння», і хоча не дав точної дефініції, але аналізував ситуацію подібно до американського підходу до інформації: тобто, об’єднуючи як пропагандистську сторону інформаційних операцій (упереджене висвітлення інформації про бойові дії у підконтрольних ЗМІ, боротьба за донесення своєї версії подій до невідконтрольних інформаційних полей), так і технічну компоненту (DDoS-атаки на урядові вебсайти Грузії та вебпортали грузинських ЗМІ). Відповідно до аналізу дослідник зазначив про іміджеві втрати РФ у результаті інформаційного протистояння після закінчення активної фази конфлікту (Шумка, 2009).

О. Гапєєва, кандидат історичних наук, науковий співробітник НДІ НЦСВ Академії сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного, вивчає психологічні аспекти інформаційного протистояння. При цьому як дослідниця військової справи вона пропонує аналізувати події за дефініціями, подібними до американських, які визначає «класичними». На думку авторки, поняття «інформаційне протистояння» в класичному його визначенні характеризують такі чинники, як: втручання в роботу інформаційних систем країни у формі кібератак на сайти органів державної влади й управління, у т.ч. об’єкти критичної інфраструктури, та застосування засобів інформаційно-психологічного впливу на населення. Дослідниця аналізувала «арсенал пропагандистських засобів»

з метою створення негативного іміджу країни на міжнародній арені (Гапеева, 2017).

Доктор юридичних наук О. Бусол та кандидат юридичних наук І.В. Логінов розкрили технічний підхід до визначення інформаційної війни, особливо характерний для американських авторів 1990–2000-х рр.: із зазначенням пропагандистської компоненти, але з концентрацією на кібератаках та «політичному вандалізмі». О. Бусол також запропонував власну дефініцію: «кібернетична війна – це інформаційне протистояння в кіберпросторі, в тому числі комп’ютерне протистояння в Інтернеті, один з різновидів інформаційної війни» (Бусол, 2019; Логінов, 2019).

Політологія та міжнародна інформація. Виходячи з дефініцій інформаційної політики, закладених у законодавстві України та РФ, дослідники міжнародних відносин доктор політичних наук М. Рижков та І. Поліщук охарактеризували відносини держав як «інформаційне протистояння», зазначивши, що російські дослідники навмисно зображували українську сторону в негативних контекстах, щоб обґрунтувати тезу про небезпеку України для московської інформаційної політики. Натомість, вплив тієї інформаційної політики в Україні станом на 2008 р. автори визначили незаперечним. Вони виокремили такі конфліктні точки, визначальні в інформаційному протистоянні держав, як: контроль над територіями, газове питання, питання Чорноморського флоту, мовне питання. Водночас автори використовують поняття «інформаційна війна» як синонімічне та пишуть і про інші «війни» РФ проти України у 2008 р. (Рижков, Поліщук, 2010).

Щодо змін у трактуванні поняття після початку московського вторгнення у 2014 р., то одним з ключових для українського дискурсу понять стало визначення «гібридна війна». Відповідно, як «інформаційно-психологічний чинник гібридної війни» характеризує інформаційне протистояння кандидат наук із соціальних комунікацій О. Сишук (Сишук, 2015).

Детальний аналіз поняття пропонується в роботі кандидата наук із соціальних комунікацій О. Курбана, який пише про необхідність окремого розглядання чи не щоденних інформаційних протистоянь (у множині), в ході яких у мережевий онлайн-простір «запускається певна кількість мемів, медіавірусів, тематичних меседжів та подієвих інформаційних повідомлень». Автором було проаналізовано «найсвіжіші» на момент вторгнення РФ до Криму медіакліше, що з’явилися навколо подій (Аеропорт Бельбек, «кримська та київська влада», «антимайдан»), проте не заклики про «історичну справедливість», які супроводжували та продовжують супроводжувати московську агресію (Курбан, 2017).

Історичні підходи. Інформаційне протистояння розглядалося істориками як у широкому сенсі, частина історичних процесів сама у собі, так і у вузькому сенсі, проблема викривлення історичних змістів.

У кандидатській дисертації Р. Куцика щодо пропаганди Російської імперії часів Першої світової війни та у суміжних дисертаціях, статтях пропонується така дефініція інформаційного протистояння: «це активний спосіб боротьби із суперником або ворогуючою стороною за допомогою інформаційно-психологічного тиску на суспільство з метою залучення його на свою сторону, здобуття ним прихильності й підтримки та реалізації поставлених завдань, використовуючи при цьому різноманітні масові засоби пропаганди: пресу, маніфести, укази, звернення державних чи духовних лідерів, політичні заклики діячів, програми партій і товариств, плакати, листівки, кінофільми, радіо та інші матеріально-технічні та духовні ресурси» (Куцик, 2015; Куцик, 2018).

Доктор історичних наук В. Горовий розглядав інформаційне протистояння саме як частину «реальних закономірностей розвитку українського суспільства на противагу дискредитуючим інформаційним вкидам в інформаційний простір України російських інформаційних технологів... з історико-політологічним аналізом витоків, передумов, сучасних драматичних реалій та перспектив відновлення вітчизняного суверенітету нині анексованих і окупованих територій». Тобто саме як стратегію спротиву. Не даючи конкретного визначення, історик також посилається на американські досягнення в темі, описуючи український спротив асиметричним загрозам за визначенням Quadrennial Defense Review та National Military Strategy ще 1997 р. (Горовий, 2018).

Натомість, доктор історичних наук О. Салата розкрила інформаційне протистояння нацистської Німеччини та СРСР часів Другої світової війни в англomовному дослідженні, пропонує в тексті роботи переклад “information confrontation”. При цьому у статті розглядаються як психологічно-пропагандистські аспекти політики двох тоталітарних держав, так і спроби обмежити супротивника в отриманні правдивої інформації, конкретних даних про ситуацію (Салата, 2018). Такий саме переклад використала кандидат філологічних наук Г. Холод в описі конфлікту між недержавними суб’єктами, а саме газетами, виділивши як характеристики протистояння використання евфемізмів (помилкова інформація), а пізніше дисфемізмів (брехня, наклеп) (Холод, 2016).

Публічна інформаційна підготовка московського керівництва до нової хвилі вторгнення у 2021 р. та початок повномасштабної офензиви

у 2022 р. знов актуалізували вивчення особливостей інформаційного протистояння, що не пройшло й повз молодих дослідників. Вихованці факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса, природно, були зацікавлені процесами, що призвели до «екзилу» ЗВО з окупованого Донецька до гостинної Вінниці. Серед них Ю. Паламарчук звернулася до американської дефініції “information warfare”, особливо вивчаючи апеляції до історії заради вирішення політичних завдань сучасності на прикладі заяв державних діячів ЗМІ та підконтрольних ЗМІ (Паламарчук, 2021; Паламарчук, 2022). Тим часом Є. Заболотний вказує, що ідеологічна компонента протистояння «в хронологічному плані довша, ніж теперішня фаза багатомісячного змагання між нашою демократією і московитським авторитаризмом», розкриваючи паралелі

між історичною і сучасною інфополітикою (Заболотний, 2022).

Висновки. Огляд літератури демонструє, що лише невелика кількість українських авторів спробували надати своє конкретне визначення поняття «інформаційне протистояння» навіть у роботах, які винесли питання в заголовок. Тим не менш у дослідників різних галузей прослідковується тенденція орієнтуватися на основні компоненти теорії “information warfare”, запропонованої американськими авторами, навіть у випадках іншого перекладу чи формулювання поняття. Винятком є дослідження із суспільних комунікацій після 2014 р., у яких під «інформаційними протистояннями» розуміються конкретні одиниці «обміну інформаційними атаками». Крім того, поняття використовується й за межами реалій ХХІ ст., у роботах істориків і філологів про події першої половини ХХ ст.

Література:

1. Бусол О.Ю. Кібернетичні війни та кібертероризм як загрози міжнародній безпеці: диференціація злочинів від традиційної війни. *Кримінальні загрози у секторі безпеки: практики ефективного реагування*. Харків : Право, 2019. С. 18–22.
2. Гапеева О.Л. Інформаційне протистояння між Росією та Естонією на прикладі подій «Бронзової ночі» 2007 р. *Військово-історичний меридіан* : Електронний науковий фаховий журнал. Вип. 1 (15). Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. С. 86–98.
3. Горовий В.М. Інформаційне протистояння як боротьба змістів. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. Вип. 1. Київ : НАСБУ, 2018. С. 11–19.
4. Заболотний Є.Р. Перший місяць восьмирічної війни, що тягнеться вже сторіччями. Фейки, міфи, символи пропаганди. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. Вип. 14. Т. 1. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 47–50.
5. Логінов І.В. Інформаційне протистояння держав очима російських теоретиків. *Кримінальні загрози у секторі безпеки: практики ефективного реагування*. Харків : Право, 2019. С. 165–170.
6. Курбан О.В. Інформаційне протистояння в онлайн-мережевому середовищі під час захоплення Росією території АР Крим (лютий–березень 2014 р.). *Науковий журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія»*. Вип. 1. Київ : НАКККіМ, 2017. С. 100–108.
7. Куцик Р.Р. Російська інформаційна пропаганда в українських землях на початку Першої світової війни. *Історія України: сучасні виклики*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. С. 47–58.
8. Куцик Р.Р. Інформаційна політика російської імперської влади в українських губерніях Південно-Західного краю (1914–1917 рр.): методи та засоби реалізації : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2018.
9. Мелекесцев К.І. Про трактування інформаційної війни: від технічно-кібернетичної до історико-психологічної парадигми. *Південний архів (історичні науки)* : збірник наукових праць. Вип. XXXVIII. Херсон : ХДУ, 2022. 110 с. С. 62–68.
10. Паламарчук Ю.Д., Мелекесцев К.І. Революція Гідності: історичні факти та інформаційне протистояння. *Ідентичності та політичні інститути: виклики для України* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. № 6. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 97–101.
11. Паламарчук Ю.Д. Революція Гідності та інші події 2013–2014 рр. у масмедіа: інформаційне протистояння, рік восьмий. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 13. Т. 2. С. 47–52.
12. Паламарчук Ю.Д. Інформаційне поле війни в публікаціях соціальних сторінок кафедр та викладачів Донецького національного університету імені Василя Стуса. *Травневі студії: історія, міжнародні відносини*. Випуск 7. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 64–67.
13. Рижков М., Поліщук І. Українсько-російське інформаційне протистояння за 2008 рік. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : збірник наукових праць. Вип. 88 (Частина І). Київ : КНУ, 2010. С. 263–267.

14. Салага О. Інформаційне протистояння між Німеччиною та СРСР в історіографії. *Київські історичні студії*. Вип. 1(6). Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. С. 52–62. DOI: 10.28925/2524-0757.2018.1.5262.
15. Сищук О.А. Інформаційно-психологічний компонент «гібридної війни». *Україна у системі змін парадигми світопорядку ХХ–ХХІ століть*. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. С. 143–147.
16. Холод Г.Я. Інформаційне протистояння в друкованих ЗМІ на прикладі газети «Кіно» та «Кіно-газети» (1930). *Соціальні комунікації: теорія і практика* : науковий журнал. Т. 3. Київ : Видавництво журналу «Соціальні комунікації: теорія і практика», 2016. С. 188–198.
17. Шумка А.В. Інформаційне протистояння в ході грузинсько-російського конфлікту (8–12 серпня 2008 р.). *Військово-науковий вісник*. Вип. 11. Львів : ЛІСВ, 2009. С. 254–260.

References:

1. Busol, O.Yu. (2019). Kibernetichni viiny ta kiberteroryzm yak zahrozy mizhnarodnii bezpetsi: dyferentsiatsiia zlochyniv vid tradytsiinoi viiny [Cyber wars and cyber terrorism as threats to international security: differentiating crimes from traditional war]. *Kryminalni zahrozy v sektori bezpeky: praktyky efektyvnoho reahuvannia*, pp. 18–22 [in Ukrainian].
2. Hapeieva, O.L. (2017). Informatsiine protystoiannia mizh Rosiieiu ta Estoniieiu na prykladi podii “Bronzovoi nochi” 2007 r. [Informational confrontation between Russia and Estonia on the example of “Bronze Night” events in 2007]. *Viiskovo-istorychnyi merydian. Elektronnyi naukovyi fakhovyi zhurnal*. Issue 1(15), pp. 86–98 [in Ukrainian].
3. Horovyi, V.M. (2018). Informatsiine protystoiannia yak borotba zmistiv [Information warfare as a confrontation of senses]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy*. Issue 1, pp. 11–19 [in Ukrainian].
4. Zabolotnyi, Ye.R. (2022). Pershyi misiats vosmyrichnoi viiny, shcho tiahnetsia vzhe storichchiamy. Feiky, mify, symvoly propahandy [The first month of the eight-year war, which has been going on for centuries. Fakes, myths, symbols of propaganda]. *Visnyk studentskoho naukovooho tovarystva DonNU imeni Vasyliia Stusa*. Issue 14. Vol. 1, pp. 47–50 [in Ukrainian].
5. Lohinov, I.V. (2019). Informatsiine protystoiannia derzhav ochyma rosiiskykh teoretykiv [Information warfare between states through the eyes of Russian theorists]. *Kryminalni zahrozy v sektori bezpeky: praktyky efektyvnoho reahuvannia*. Issue 3, pp. 165–170 [in Ukrainian].
6. Kurban, O.V. (2017). Informatsiine protystoiannia v onlain-merezhevomu seredovyschchi pid chas zakhoplennia Rosiieiu terytorii AR Krym (liutyi–berezen 2014 r.) [Information warfare online during Russia’s conquest of the AR Crimea (February–March 2014)]. *Naukovyi zhurnal “Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia”*. Issue 1, pp. 100–108 [in Ukrainian].
7. Kutsyk, R.R. (2015). Rosiiska informatsiina propahanda v ukrainskykh zemliakh na pochatku Pershoi svitovoi viiny [Russian information propaganda in Ukrainian lands at the start of World War I]. *Istoriia Ukrainy: suchasni vyklyky*, pp. 47–58 [in Ukrainian].
8. Kutsyk, R.R. (2018). Informatsiina polityka rosiiskoi imperskoi vlady v ukrainskykh huberniiakh Pivdenno-Zakhidnoho kraiu (1914–1917 rr.): metody ta zasoby realizatsii [Information policy of Russian Imperial government in Ukrainian governorates of the South-Western Krai (1914–1917)]. PhD dissertation thesis: History of Ukraine [in Ukrainian].
9. Mieliekiestsev, K.I. (2022). Pro traktuvannia informatsiinoi viiny: vid tekhnichno-kibernetichnoi do istoryko-psykholohichnoi paradyhmy [On the definitions of information warfare: from a technical-cyberwar to a historical-PSYOP paradigm]. *Pivdennyi arkhiv (istorychni nauky)* : Zbirnyk naukovykh prats. Issue XXXVIII, pp. 62–68 [in Ukrainian].
10. Palamarchuk, Yu.D., Mieliekiestsev, K.I. (2021). Revoliutsiia Hidnosti: istorychni fakty ta informatsiine protystoiannia [Revolution of Dignity: historical facts and information warfare]. *Identychnosti ta politychni instytuty: vyklyky dlia Ukrainy*. Issue 6, pp. 97–101 [in Ukrainian].
11. Palamarchuk, Yu.D. (2021). Revoliutsiia Hidnosti ta inshi podii 2013–2014 rr. v masmedia: informatsiine protystoiannia, rik vosmyi [Revolution of Dignity and other events of 2013–2014 in mass-media: information warfare, year eight]. *Visnyk studentskoho naukovooho tovarystva DonNU imeni Vasyliia Stusa*. Issue 13, Vol. 2, pp. 47–52 [in Ukrainian].
12. Palamarchuk, Yu.D. (2022). Informatsiine pole viiny v publikatsiiakh sotsialnykh storinok kafedr ta vykladachiv Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasyliia Stusa [Information battlefield in the webpages of the departments and lecturers of Vasylii Stus Donetsk National University]. *Travnevi studii: istoriia, mizhnarodni vidnosyny*. Issue 7, pp. 64–67 [in Ukrainian].
13. Ryzhkov, M., Polishchuk, I. (2010). Ukrainsko-rosiiske informatsiine protystoiannia za 2008 rik [Ukrainian-Russian information warfare in the year 2008]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn: zbirnyk naukovykh prats*. Issue 88, Vol. 1, pp. 263–267 [in Ukrainian].

14. Salata, O. (2018). Informatsiine protystoiannia mizh Nimechchynoiu ta SRSR v istoriohrafii [Information confrontation between Germany and the USSR in historiography]. *Kyivski istorychni studii*. Issue 1(6), pp. 52–62. DOI: 10.28925/2524-0757.2018.1.5262 [in English].
15. Syshechuk, O.A. (2015). Informatsiino-psykholohichniy komponent “hibrydnoi viiny” [Info-psychological component of “hybrid war”]. *Ukraina v systemi zmin paradyhmy svitoporiadku XX–XXI stolit*, pp. 143–147 [in Ukrainian].
16. Kholod, H.Ya (2016). Informatsiine protystoiannia v drukovanykh ZMI na prykladi hazety “Kyno” ta “Kino-hazety” (1930) [Information confrontation in printed media on the examples of the “Kino” newspaper and “Kino-gazette”]. *Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktyka*. Vol. 3, pp. 188–198 [in Ukrainian].
17. Shumka, A.V. (2009). Informatsiine protystoiannia v khodi hruzynsko-rosiiskoho konfliktu (8–12 serpnia 2008 r.) [Information warfare during Georgian-Russian conflict (August 8–12, 2008)]. *Viiskovo-naukovi visnyk*. Issue 11, pp. 254–260 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.09.2022
The article was received 9 September 2022